

Валентина Олександрівна Радкевич,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
директор Інституту професійно-
технічної освіти НАПН України,
м. Київ, Україна

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА І НАВЧАННЯ – ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті розкриваються питання підвищення якості професійної освіти і навчання як важливої передумови досягнення сталого розвитку суспільства, інструмента ефективного управління конкурентоспроможністю трудового потенціалу країни. Акцентовано увагу на ключові характеристики професійної освіти і навчання у контексті Стратегії сталого розвитку: безперервність, фундаменталізація, диверсифікація, відкритість, гнучкість, децентралізація управління, енергоефективність, інформатизація.

Ключові слова: професійна освіта і навчання, Стратегія сталого розвитку, професійні навчальні заклади, кваліфіковані фахівці.

В статье рассматриваются вопросы повышения качества профессионального образования и обучения как важная предпосылка достижения устойчивого развития общества, инструмента эффективного управления конкурентоспособностью трудового потенциала страны. Акцентируется внимание на ключевые характеристики профессионального образования и обучения в контексте Стратегии устойчивого развития: непрерывность, фундаментализация, диверсификация, открытость, гибкость, децентрализация управления, энергоэффективность, информатизация.

Ключевые слова: профессиональное образование и обучение, Стратегия устойчивого развития, профессиональное учебное заведение, квалифицированные специалисты.

The article represents the issues of training quality increasing as an important pre-condition to reach the sustainable development of society, a tool of workforce competitiveness efficient management. The key features of VET in the context of Sustainable development Strategy are emphasized: continuousness, fundamentalization, diversification, openness, flexibility, decentralization, management, energy-efficiency, informatisation.

Key words: vocational education and training, Sustainable development Strategy, VET schools, qualified specialists.

Постановка проблеми. Сучасний характер глобалізації, стан соціально-економічних перетворень в Україні зумовлюють необхідність пошуку оптимальних шляхів удосконалення різних сторін життя суспільства і, зокрема, професійної освіти і навчання. Її роль на даному історичному етапі полягає: в трансляції і втіленні базових цінностей і цілей у розвиток українського

суспільства; відтворенні соціального досвіду; зростанні інтелектуального і професійного потенціалу національної економіки, підготовці громадян країни до розв'язання проблем сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням забезпечення якості професійної освіти і навчання присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед них: С. Батишев, Х. Беднарчик, А. Беляєва, А. Гуржій, Г. Єльнікова, Л. Карташова, О. Коваленко, В. Кремень, В. Луговий, В. Лозовецька, Н. Ничкало, В. Орлов, Л. Петренко, Г. Романова, В. Свистун, А. Шкляр, О. Щербак, В. Юрженко, В. Ягупов та ін. Однак, нерозкритим залишається актуальне на сьогодні питання щодо вдосконалення професійної освіти і навчання з урахуванням вимог європейської і національної стратегій сталого розвитку.

Метою статті є обґрунтування сучасних підходів до підвищення якості професійної освіти і навчання з урахуванням положень Стратегії сталого розвитку «Україна–2020».

Глобалізаційні виклики, політичні та економічні перетворення, зміна ціннісних систем роблять професійну освіту і навчання відкритими та орієнтованими на потреби динамічно змінного і взаємозалежного світу.

У розвитку сучасного інформаційного суспільства особлива роль у підвищенні якості життя кожної особистості надається Стратегії сталого розвитку – важливому проекту виживання людства в ХХІ столітті. Відповідно, зумовлюється необхідність забезпечення балансу трьох компонентів: довкілля-природи, суспільства, економіки з пріоритетами розумного, сталого та всеохоплюючого зростання [6]. При цьому професійна освіта і навчання є ключовими передумовами досягнення сталого розвитку суспільства, інструментом підвищення конкурентоспроможності та мобільності трудового потенціалу країни.

Європейські пріоритети відображені в національній Стратегії за напрямками: модернізація ринку праці та розширення можливостей людей завдяки розвитку їхніх навичок упродовж життя, у тому числі, шляхом

підвищення рівня мобільності трудових ресурсів; зменшення залежності економічного зростання від природних ресурсів, збільшення використання відновлювальних джерел енергії, підвищення енергоефективності; покращення економічного середовища, особливо для малих і середніх підприємств; підвищення ефективності систем освіти для сприяння молоді у виході на ринок праці; розширення доступу до швидкісного Інтернету, з тим, щоб компанії та домогосподарства мали доступ до єдиного ринку трудових послуг тощо [5].

У контексті сталого розвитку актуалізується новий тип економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях. Йдеться про інформаційну економіку, в якій дієвим механізмом є інвестиції в освіту, і, зокрема, професійну, котра забезпечує підготовку майбутніх фахівців до професійної діяльності, формування навичок оцінювання і вирішення проблем, що стоять перед ними, а також цінностей, узгоджених зі сталим розвитком.

За цих умов професійна освіта все більше набуває ознак безперервності, фундаментальності, диверсифікаційності, відкритості, інформаційності, віртуальності, автономності в управлінні. Відповідно, зумовлюється необхідність врахування суб'єктного, культурологічного, компетентнісного, інтегративного, маркетингового тощо підходів у формуванні змісту професійної освіти, проектуванні особистісно-розвивального, інформаційно-освітнього середовища. Відтак, професійна освіта і навчання в інтересах сталого розвитку насамперед уможливорює здійснення навчання упродовж життя, використовуючи можливості формальної, неформальної та інформальної освіти. Це дає змогу озброювати людей професійними знаннями і спеціальними навичками у контексті сталого розвитку суспільства, підвищувати рівень їхньої професійної компетентності, впевненості в собі, відповідального ставлення до природи, піклування про соціальні цінності тощо.

Підвищення якості професійної освіти і навчання на засадах фундаменталізації дає змогу здійснювати підготовку професійно мобільних і конкурентоспроможних фахівців з високим рівнем інтелектуального і творчого потенціалу, наукової культури мислення і професійної діяльності на основі

посилення загальноосвітньої і наукової компоненти змісту навчального матеріалу, забезпечення дослідницького характеру знань, їх практичної спрямованості. На засадах діяльнісного оволодіння фундаментальними знаннями у майбутніх фахівців підвищується здатність до інтегративного розв'язання проблем виробничого характеру. Це особливо актуально у тому разі, коли метою праці є виконання не окремих операцій, а цілісних технологічних процесів, що, в свою чергу, потребує від кваліфікованих фахівців розуміння очікуваного результату, а також, коли зміст праці ґрунтується не на емпірично накопичених навичках, а на відповідному обсязі теоретичних, у тому числі спеціальних знань, умінь, котрі дають можливість творчого осмислення виробничої ситуації, що склалася на даний момент.

У контексті сталого розвитку диверсифікація професійної освіти передбачає використання нових видів освітніх структур, систем і програм професійного навчання, спрямованих на розширення різних за рівнями і змістом освітніх послуг. Саме тому диверсифікаційні процеси спрямовуються на підвищення соціального попиту на більш високий рівень професійної кваліфікації і задоволення потреб різних верств населення; розробку професійними навчальними закладами альтернативних програм і систем навчання; підготовку фахівців з нових професійних профілів з урахуванням реструктуризації і регіоналізації економіки [2, с. 74].

З метою задоволення потреб регіональних ринків праці кваліфікованими фахівцями з актуальних на даний час професій, є необхідність у створенні багаторівневих і багатопрофільних професійних навчальних закладів. Ними мають стати професійні коледжі та центри професійної освіти. Зокрема, професійні коледжі, створені на базі вищих професійних училищ і технікумів, забезпечуватимуть підготовку висококваліфікованих робітників з укрупнених (інтегрованих) професій, а також молодших спеціалістів – майбутніх фахівців середньої ланки (техніків), а центри професійної освіти зреалізуюватимуть різні за профілем і термінами навчальні програми з метою підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців для промисловості й сфери

обслуговування. Це сприятиме: оптимізації мережі та інфраструктури робітничих кадрів на загальнодержавному і регіональному рівнях; задоволенню потреб особистості, суспільства та галузей економіки в освітніх послугах; створенню умов для безперервного професійного вдосконалення особистості згідно з власними освітніми траєкторіями; випереджувальному оновленню змісту навчального матеріалу.

В інтересах сталого розвитку особливо розширюється зміст екологічного компонента професійного навчання, що сприяє розвитку критичного мислення майбутніх фахівців, підвищенню рівня їхньої поінформованості про екологічно орієнтовані виробничі технології, можливості їх творчого використання у процесі трудової діяльності.

У цьому контексті важливе значення мають результати міжнародного проекту «Есо-BRU». До важливих завдань Проекту віднесено розвиток системи безперервного навчання викладачів спеціальних дисциплін професійних навчальних закладів з питань екологічної безпеки та охорони навколишнього середовища на основі використання дистанційних навчальних курсів: «Культура екологічної безпеки професійної діяльності у будівельній галузі», «Енергоефективна компетентність педагогічних працівників ПТНЗ будівельного профілю», «Екоорієнтовані педагогічні технології розвитку культури безпеки професійної діяльності майбутніх будівельників». За цих умов актуалізується необхідність розвитку в них широких енергоефективних компетенцій з метою забезпечення енергозбереження, виконання «екологічно чистих» видів робіт [3].

До ключових характеристик професійної освіти і навчання для сталого розвитку віднесено широке використання інформаційних технологій і нових засобів комунікації. Це, насамперед, інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет, віртуальні та хмарні освітні середовища, що охоплюють мультимедійні підручники, флеш-анімації, відеоконференції, контент-бібліотеки, дистанційні курси, системи комп'ютерного тестування, автоматизованого програмування технологічних процесів, віртуальні

мультимедійні музеї, клуби тощо. Завдяки їм відбувається перехід на програмно підтримуючий принцип ігрового навчання (геймезації), створення симуляцій реального середовища для організації професійного навчання через Інтернет-портали. Йдеться про те, що в майбутньому людина буде сама себе «збирати» із пропонованих їй ринком праці деталей професійно-освітнього конструктора. У кожного фахівця буде свій цифровий профіль, фіксує який засвоєні компетенції, на основі якого організації, підприємства інвестуватимуть гроші у продовження навчання особливо успішних [1, с. 28].

Сучасні програмні засоби, а також методи роботи з інформацією, розміщеною в Інтернеті, дають можливість розв'язувати педагогічні задачі повному, що сприяє формуванню в учнівської молоді умінь самостійно працювати з інформаційними потоками, аналізувати техніко-технологічні ситуації на виробництві. Використання їх істотно впливає на традиційне когнітивно орієнтоване навчання, адже комп'ютеризація і технологізація професійної освіти значно розширюють інтелектуальну діяльність майбутніх фахівців.

Виходячи з положень неоліберальної філософії, у розвитку професійної освіти набувають важливого значення ринкові принципи, згідно з якими передбачається зниження рівня державного фінансування професійної освіти, приватизація, децентралізація управління тощо. Це сприятиме розширенню академічних свобод та автономності професійних навчальних закладів, забезпеченню перерозподілу повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та професійними навчальними закладами з одночасним підвищенням ефективності контролю за результатами їхньої діяльності.

Зазначимо, що децентралізація управління професійною освітою є ефективною за умови готовності суб'єктів управління сприймати нові ідеї, передавати та довіряти виконання завдань іншим, здійснювати контроль лише кінцевих результатів, швидко розробляти і приймати ефективні управлінські рішення, відмовлятися від усталених інструкцій «зверху», що відповідає

пріоритетам сталого розвитку. У реалізації цих завдань важлива роль надається інформаційно-аналітичному супроводу управлінської діяльності на різних рівнях управління: загальнодержавному, регіональному та на рівні професійного навчального закладу [4].

Використання інформаційно-аналітичної системи на засадах доступності й відкритості інформації сприяє розширенню участі суспільства і соціальних партнерів у модернізації усіх підсистем професійної освіти і навчання, забезпеченню системного аналізу результатів професійної підготовки фахівців, створенню банків даних щодо потреб ринку праці у кваліфікованих фахівцях, сучасних виробничих технологій, інноваційного педагогічного досвіду. Крім того, інформаційно-аналітична система дає змогу відстежувати професійну траєкторію випускників професійних навчальних закладів, стан їх закріплення на виробництві, і на цій основі планувати й успішно зреалізовувати освітньо-професійні проекти.

У контексті сталого розвитку суспільства, професійна освіта зміцнює зв'язки з бізнесом і виробництвом на засадах партнерства і взаємодії. Зокрема, бізнес-компанії з метою просування на ринку товарів своєї продукції відкривають на базі професійних навчальних закладів навчально-виробничі центри, в яких учнівська молодь і педагогічні працівники ознайомлюються зі специфікою нових матеріалів, обладнання, інструментів, оволодівають сучасними виробничими технологіями. У свою чергу, професійні навчальні заклади як суб'єкти ринкових відносин мають швидко реагувати на виклики ринку праці, орієнтуватися на потреби конкретних замовників робітничих кадрів, а отже, вчасно і якісно трансформувати сигнали щодо техніко-технологічних змін у галузях виробництва, виникнення нових кваліфікацій у формат нових компетенцій, а в подальшому – враховувати їх у розробленні освітніх стандартів. З цією метою професійні навчальні заклади все частіше об'єднуються у різні кластери із бізнесом і виробництвом.

В умовах кластерів зацікавлені учасники процесу формування трудового потенціалу на основі принципу співпраці й пошуку компромісів мають змогу

узгоджено діяти задля реалізації своїх інтересів, домовлятися на демократичних засадах про оптимальні параметри такої взаємодії. Це сприяє вирівнюванню балансу між попитом і пропозицією робочої сили, підвищенню якості професійної освіти і навчання, модернізації матеріально-технічної бази професійних навчальних закладів, удосконаленню професіоналізму педагогічних працівників тощо. Об'єднання в кластери уможливорює координацію освітньої діяльності професійних навчальних закладів регіону, сприяє раціональному використанню засобів, призначених для підготовки кадрів, залученню додаткових інвестицій для навчання майбутніх фахівців та створення нових робочих місць, запобігає недопущенню фінансування неефективних навчальних програм, або тих, що дублюються. Така взаємодія суб'єктів ринку праці, освітніх послуг та соціального діалогу в умовах освітньо-науково-виробничих кластерів відповідає характеру сучасної конкуренції, оскільки дає змогу оптимальніше визначати специфічні вимоги до якості продукції, послуг, кваліфікації працівників, результативніше впроваджувати сучасні виробничі технології, маркетингові служби та багато іншого, що впливає на підвищення продуктивності праці, економічної ефективності підприємств і професійної підготовки кваліфікованих фахівців.

Висновки. Отже, професійна освіта і навчання є значним потенціалом сталого розвитку суспільства. Її роль полягає в прогнозуванні, формуванні та розвитку впродовж життя професійної компетентності майбутніх фахівців, їхніх особистісних і професійно важливих якостей; вихованні громадянської і соціально-правової активності, виробленні енергоефективного стилю професійної діяльності. У забезпеченні якісної професійної освіти актуалізується значущість компетентнісного підходу, інноваційних технологій навчання, цінностей екологічної етики, критичного мислення, налагодження взаємодії освітніх, культурних, суспільних, природоохоронних, виробничих тощо організацій.

Ключовою характеристикою професійної освіти і навчання для сталого розвитку суспільства є її відкритість, що дає змогу створювати кластери та

освітні комплекси на основі наступності й взаємозв'язку освітніх програм як інноваційний і перспективний вид гнучкої підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців. Відкритості й прозорості в майбутньому набуватимуть і системи оцінювання якості професійної освіти, й, зокрема, рівня набутої випускниками професійних навчальних закладів кваліфікації, що сприятиме підвищенню їхньої мобільності та конкурентоспроможності на ринку праці.

Відтак, підвищення якості професійної освіти і навчання є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку суспільства, гендерної рівності, розвитку людського потенціалу в інтересах досягнення узгоджених на міжнародному і національному рівнях стратегічних цілей розвитку. Саме тому важливо розширювати доступ усіх до якісної професійної освіти, збільшувати можливість освітніх систем в плані підготовки інноваційного типу фахівців до розв'язання завдань сталого розвитку, більш ефективного використання у цих процесах інформаційно-комунікаційних та енергоефективних технологій.

Література:

1. Кудашов В.І. Альтернативні державній професійній освіті : можливості і перспективи//Професійна освіта в сучасному світі, 2012. – № 4. – С. 24–32.
2. Ломакина Т.Ю. Современный принцип непрерывного образования / Т.Ю. Ломакина. – М. : Наука, 2006. – 221 с.
3. Радкевич В.О. Впровадження питань енергоефективності у підготовці майбутніх фахівців / В.О. Радкевич // Нові технології навчання : наук. метод. зб. – К. : Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, 2010. – Вип. 64. – С. 37–43.
4. Радкевич В.О. Принципи модернізації професійно-технічної освіти / В.О. Радкевич // Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. пр.. Уманського державного педагогічного ун-ту ім. Павла Тичини – Умань: ПП Жовтий, 2011. – Вип. 3. – С. 331–337.
5. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
6. Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the Commission. – Brussels, 3.3.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.